

3-маъруза:

Қарор қабул қилиш тизимларининг таснифи ва вазифалари.

Режа

1. Қарор қабул қилишнинг амалий масалалари.
2. Мураккаб техник иқтисодий-ижтимоий тизимларда қарор қабул қилиш.

Калит сўзлар. *Қарор қабул қилувчи шахс, тажриба, психологик ҳолати, қарор қабул қилишдаги мумкин бўлган аксиомалар*

1. Қарор қабул қилишнинг амалий масалалари.

Қарор қабул қилиш кўп ҳолатларда мақсаднинг турли бўлиши, манфаатларнинг хилма-хиллиги, қарор қабул қилувчи шахснинг билими, тажрибаси, психологик ҳолати ҳисобга олинган ҳолда амалга оширилади. Жамоавий қарор қабул қилишда жамоада ўзаро боғлиқлик қанчалик мустаҳкам бўлса, қарорнинг таъсири жамоа учун ҳам, унинг ҳар бир аъзоси учун ҳам шунчалик кучли бўлади.

Қарор қабул қилувчи шахснинг лавозими қанчалик кучли бўлса, қарор оқибатлари шунчалик кучли бўлади.

Мураккаб ҳолларда қарор қабул қилиш учун илмий-меъёрий, ташкилий, техник қўллаб-қувватлаш талаб этилади.

Қарор қабул қилишга икки хил ёндашиш мумкин:

- 1) оқилона қарор қабул қилиш назарияси асосида;
- 2) психологик ёндашиш асосида.

Оқилона қарор қабул қилиш назарияси қандай қарорни оқилона адолатли дейилади ва бундай қарор қандай қабул қилинади деганда психологик ёндашишда шахслар қандай ҳолатда қарор қабул қилишади ва қандай хатоларга йўл қўяди деган масалалар ёритилади.

Мураккаб ҳолатларда иккала ёндашиш ҳам ҳисобга олинади, чунки қарор қабул қилиш учун шахснинг психологик жиҳатлари математик моделга киритилиши керак бўлади.

3) Қарор қабул қилишда шароит, мақсадлар, мумкин бўлган қарорлар ҳақида маълумот бўлиши керак. Қарор қабул қилишда қатнашувчи томонларнинг манфаатлари ҳисобга олинади. Мақсад ягона бўлганда томонлар манфаати бир хил бўлади ва қарор қабул қилиш фақат техник муаммоларга дуч келади. Мақсадлар турли бўлганда демакки манфаати турлича бўлса оқилона қарор қабул қилиш томонларнинг фикрларини ҳисобга олган ҳолда амалга оширилади.

2. Мураккаб техник иқтисодий-ижтимоий тизимларда қарор қабул қилиш

Мураккаб техник иқтисодий-ижтимоий тизимларда қарор қабул қилиш концептуал ва ҳисоблаш қийинчиликларга олиб келади, чунки бу катта ҳажмдаги турли маълумотлардан фойдаланилади. Маълумотларнинг катта ҳажмга эгалиги қарорни иерархик тарзда босқичма-босқич қилинишини тақозо этади. Бунда юқори босқичда қандай қарорни оқилона қарор деб олиш аниқланади. Бунинг учун аксиомалар тўпламидан фойдаланилади.

Қарор қабул қилувчи шахс билан мулоқот натижасида аксиомаларга аниқлик киритилиб чекланади.

Икки босқичли қарор қабул қилиш тизимида юқори босқичда концептуал қарорлар қабул қилиш, оқилона қарорни аниқлаш, аксиомалар ва талабларни аниқлаш билан биргаликда қарор қабул қилиш учун бажарилиши керак бўлган чоралар аниқланади. Қуйи босқичда қарорни тўлиқ автоматик тарзда ёки шахс ёрдамида қабул қилиш мумкин. Автоматик тарзда қарор қабул қилиш учун аниқ алгоритм ишлаб чиқирилиши ва техник амалга оширилиши керак бўлади.

Қуйи босқичда шахс ёрдамида қарор қабул қилиниши учун юқори босқичдан махсус кўрсатма ва талаблар берилиши керак бўлади, бунда қуйи босқичдаги шахснинг фикри ҳам инобатга олинади. Юқори босқич томонидан қуйи босқич доимий тарзда назорат қилиниши керак.

Қуйи босқичда қарор қабул қилиш икки усулда амалга оширилиши мумкин:

- 1) объектларни ўзаро таққослаш натижасида танлаш;
- 2) мавжуд объектларнинг характеристикаларига асосланиб қарор қабул қилиш.

Мумкин бўлган қарорлар тўплами катта бўлган ҳолларда қарор қабул қилувчи шахс мутахассис ёки тизим билан диалог ўтказиш натижасида қарор қабул қилади. Шахснинг мавқеи қанча юқори бўлса, диалог шунча қисқа бўлади. Қуйи босқичдаги шахснинг тизим билан диалоги мумкин қадар конкретлаштирилган бўлиши керак.

Мураккаб вазиятларда оқилона қарор қабул қилишнинг қуйидаги усули мавжуд:

1. Аввал қарор қабул қилувчи шахснинг тажрибасидан келиб чиқиб қарорни танлаш функцияси шакллантирилади.
2. Бу функцияга аниқлик киритиш учун аксиомалар тўплами ишлаб чиқилади.
3. Қарор қабул қилиш бўйича мутахассис ва шахснинг ўзаро диалоги натижасида танлаш функцияси аниқланади.

Қарор қабул қилишдаги мумкин бўлган аксиомалардан фойдаланиш учун мисолларни кўриб чиқамиз: жамоада мукофот Ω ни m нафар жамоа азолари ўртасида оқилона тақсимланиши талаб қилинади.

Жамоанинг ҳар бир азоси $n=1,2,3, \dots, m$ R_n ўз хоҳишига (афзаллигига) эга. $R_1, R_2, \dots, R_n$ ни яъни жамоанинг ҳар бир азоси тақсимотнинг x ва y жуфтликлари учун афзалини кўрсата олади. R_g адолатли жамоавий тақсимотнинг топиш керак. Бунинг учун жамоавий қарорига қандай талаблар қўйилади, буни аксиомалар аниқлаб беради.

Саволлар.

1. Қарор қабул қилишнинг амалий масалалари.
2. Қарор қабул қилишда тизимли ёндашувнинг хусусиятлари таснифи
3. Қарор қабул қилиш босқичлари.
4. Қарор қабул қилувчи шахснинг роли.
5. Қарор қабул қилишда тажриба, психологик ҳолатининг аҳамияти.
6. Қарор қабул қилишдаги мумкин бўлган аксиомалар
7. Мураккаб техник иқтисодий-ижтимоий тизимларда жамоавий қарор қабул қилишга қўйладиган талаблар.